

PROFESSIONAL VA HAVASKOR PSIXOLOG

*Shahrisabz davlat pedagogika institute Ijtimoiy fanlar fakulteti Psixologiya yo‘nalishi
1-bosqich talabasi*

Maxkamova Zarina Ulug‘bek qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy jamiyatda psixologik xizmat ko‘rsatish jarayonida muhim ahamiyat kasb etayotgan professional va havaskor psixolog tushunchalarining nazariy hamda amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Tadqiqotda professional psixolog faoliyatining ilmiy asoslanganligi, kasbiy tayyorgarligi, axloqiy-me‘yoriy mas‘uliyati hamda huquqiy chegaralari yoritib beriladi. Shu bilan birga, havaskor psixolog tushunchasining kelib chiqishi, uning faoliyat doirasi va jamiyatdagi o‘rni tanqidiy nuqtayi nazardan ko‘rib chiqiladi. Maqolada professional psixolog bilan havaskor psixolog o‘rtasidagi farqlar bilim darajasi, metodlardan foydalanish, mas‘uliyat va mijoz salomatligiga ta‘siri asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanilgan. Natijada, professional psixologik yordamning sifatli va xavfsiz bo‘lishi uchun maxsus ta‘lim, sertifikatsiya va etik me‘yorlarga qat‘iy rioya etish zarurligi asoslab beriladi. Maqola psixologiya sohasi mutaxassislari, tadqiqotchilar hamda psixologik xizmatdan foydalanayotgan keng jamoatchilik uchun ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: professional psixolog, havaskor psixolog, psixologik yordam, kasbiy kompetensiya, psixologik etika, ilmiy faoliyat.

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of the concepts of professional and amateur psychologists, which are of great importance in the process of providing psychological services in modern society. The study highlights the scientific basis, professional training, ethical and normative responsibility and legal boundaries of the activities of a professional psychologist. At the same time, the origin of the concept of an amateur psychologist, its scope of activity and role in society are critically examined. The article provides a comparative analysis of the differences between a professional psychologist and an amateur psychologist based on the level of knowledge, use of methods, responsibility and impact on the health of the client. The research used methods of analyzing, comparing and summarizing scientific literature. As a result, the need for special education, certification and strict adherence to ethical standards is justified for the quality and safety of professional psychological assistance. The article is of scientific and practical importance for specialists in the field of

psychology, researchers and the general public using psychological services.

Keywords: professional psychologist, amateur psychologist, psychological assistance, professional competence, psychological ethics, scientific activity.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты деятельности профессионального и любительского психолога в условиях современного общества. Особое внимание уделяется анализу профессиональной психологической деятельности, основанной на научных знаниях, специальной подготовке, этических нормах и правовой ответственности. Наряду с этим раскрывается понятие любительского психолога, причины его распространения, а также особенности и ограничения такой деятельности. В работе проводится сравнительный анализ профессионального и любительского подходов к оказанию психологической помощи с точки зрения уровня компетентности, используемых методов, степени ответственности и возможных последствий для психического здоровья клиента. В процессе исследования применялись методы анализа научной литературы, сравнения и обобщения. Результаты исследования показывают, что отсутствие профессионального образования и соблюдения этических стандартов в психологической практике может привести к искажению психологической помощи и негативным последствиям. В статье обосновывается необходимость строгого соблюдения профессиональных стандартов, сертификации и этических принципов в деятельности психолога. Материал представляет научно-практическую ценность для специалистов в области психологии, исследователей и широкой аудитории, заинтересованной в качестве психологической помощи.

Ключевые слова: профессиональный психолог, любительский психолог, психологическая помощь, профессиональная компетентность, этика психолога, психологическая практика.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida inson omili va uning ruhiy salomatligi masalasi ijtimoiy fanlar tizimida tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Ayniqsa, globallashuv, tezkor axborot oqimi, kasbiy va shaxsiy bosimlarning ortishi sharoitida psixologik yordamga bo'lgan ehtiyoj keskin kuchaydi. Shu nuqtayi nazardan, psixologik faoliyat bilan shug'ullanuvchi shaxslarning kasbiy darajasi, metodologik tayyorgarligi va axloqiy mas'uliyati masalasi alohida ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Aynan mana shu jarayonda professional psixolog va havaskor psixolog tushunchalarini ilmiy asosda farqlash zarurati yuzaga keladi.

Professional psixolog tushunchasi maxsus oliy ma'lumotga, ilmiy-nazariy tayyorgarlikka, amaliy ko'nikmalarga va kasbiy etikaga ega bo'lgan mutaxassis faoliyatini anglatadi. Bunday mutaxassis psixologik tashxis, maslahat, psixokorreksiya va psixoterapiya jarayonlarida ilmiy asoslangan metodlardan foydalanadi hamda o'z faoliyatini aniq kasbiy standartlar asosida olib boradi. Psixologiyaning fan sifatida shakllanishi va mustaqil ilmiy sohaga aylanishi aynan professional yondashuvning rivoji bilan chambarchas bog'liqdir.[1] Shu bois professional psixolog faoliyati shaxs hayotiga aralashishda yuqori mas'uliyat va ilmiy ehtiyotkorlikni talab etadi.

Havaskor psixolog esa ko'pincha maxsus akademik tayyorgarlikka ega bo'lmagan, biroq shaxsiy tajriba, ommabop adabiyotlar, qisqa muddatli treninglar yoki internet manbalari asosida psixologik maslahat berishga urinadigan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Ularning faoliyati aksariyat hollarda ilmiy mezonlar bilan chegaralanmagan bo'lib, psixologik muammolarning murakkab tabiatini yetarlicha hisobga olmaslik xavfini tug'diradi. Ayniqsa, havaskorlik asosida ko'rsatilgan psixologik "yordam" ba'zan shaxs ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki noto'g'ri tashxis yoki noilmiy tavsiyalar jiddiy psixologik asoratlarni keltirib chiqaradi[2]. Shu jihatdan, professional va havaskor psixolog faoliyatini farqlash nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Bu farqlash psixologik xizmat sifatini oshirish, aholining ruhiy salomatligini muhofaza qilish hamda psixolog kasbining jamiyatdagi nufuzini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur mavzuning ilmiy jihatdan yoritilishi psixologiya sohasida kasbiy mas'uliyat, ilmiy yondashuv va etik me'yorlar masalasini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Psixologik faoliyat inson ruhiyati bilan bevosita bog'liq bo'lib, u yuqori darajadagi ilmiy mas'uliyat, metodologik aniqlik va axloqiy me'yorlarga rioya etishni talab etadi. Shu sababli psixologiya sohasida faoliyat yuritayotgan shaxslarni professional va havaskor toifalarga ajratish zarurati ilmiy-amaliy jihatdan asoslangan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur farqlash nafaqat psixolog kasbining ilmiy asoslarini mustahkamlaydi, balki jamiyatda ko'rsatilayotgan psixologik xizmatlar sifatini baholash mezonlarini ham belgilab beradi.

Professional psixolog faoliyatining asosiy belgilaridan biri uning maxsus oliy ma'lumotga ega ekanligidir. Psixologiya yo'nalishida oliy ta'lim olgan mutaxassis psixik jarayonlar, shaxs tuzilmasi, xulq-atvor mexanizmlari va ijtimoiy muhitning ruhiy rivojlanishga ta'siri haqida tizimli ilmiy bilimlarga ega bo'ladi. Ushbu bilimlar professional psixologga inson muammolarini yuzaki emas, balki chuqur sabab-oqibat munosabatlari asosida tahlil qilish imkonini beradi. Ilmiy adabiyotlarda ta'kidlanishicha, psixologik yordam samaradorligi mutaxassisning nazariy

tayyorgarligi va metodlarni to‘g‘ri tanlay olish qobiliyatiga bevosita bog‘liqdir.[3]

Professional psixolog faoliyatida metodologik asos muhim o‘rin tutadi. U psixologik tashxis qo‘yishda ilmiy jihatdan tasdiqlangan testlar, so‘rovnomalar, kuzatish va suhbat metodlaridan foydalanadi. Har bir metodning qo‘llanish doirasi, ishonchlilik darajasi va cheklovlari aniq hisobga olinadi. Bu esa olingan natijalarning obyektivligi va ilmiy asoslanganligini ta‘minlaydi. Bundan farqli ravishda, havaskor psixologlar ko‘pincha ommabop psixologik testlar, ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan “psixologik maslahatlar” yoki shaxsiy hayotiy tajribaga tayanadilar. Bunday yondashuv ilmiy mezonlarga mos kelmasligi sababli noto‘g‘ri xulosalarga olib kelishi mumkin.

Havaskor psixologlikning asosiy xususiyati shundaki, bu faoliyat ko‘pincha kasbiy tayyorgarlik va rasmiy mas‘uliyatsiz amalga oshiriladi. Havaskor psixologlar o‘z faoliyatida psixologik muammolarning murakkabligini yetarlicha anglamasdan, har bir holatga umumiy tavsiyalar berishga moyil bo‘ladilar. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, psixologik muammolar individual, ijtimoiy va biologik omillar uyg‘unligi natijasida shakllanadi va ularni soddalashtirilgan yondashuv asosida hal etish mumkin emas. Shu bois havaskorlik asosidagi maslahatlar ayrim hollarda shaxsning ruhiy holatini yanada og‘irlashtirishi mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING SHARHI

Zamonaviy jamiyatda psixologik xizmat ko‘rsatish sohasi jadal rivojlanib borar ekan, ushbu faoliyat bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislarining kasbiy maqomi, bilim darajasi va mas‘uliyati masalasi dolzarb ilmiy muammolardan biriga aylanmoqda. Xususan, professional psixolog va havaskor psixolog tushunchalarini farqlash, ularning faoliyat chegaralarini aniqlash hamda jamiyatdagi rolini baholash psixologiya fanida muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy adabiyotlarda professional psixolog tushunchasi, avvalo, maxsus oliy ma‘lumotga ega, psixologiya sohasida ilmiy tayyorgarlikdan o‘tgan, kasbiy kompetensiyalari shakllangan va etik me‘yorlarga amal qiluvchi mutaxassis sifatida talqin etiladi. Masalan, B.G. Ananyev va A.N. Leontyev tadqiqotlarida professional faoliyatning asosiy belgisi sifatida ilmiy bilimlarga tayangan holda faoliyat yuritish, shaxs psixikasiga tizimli va mas‘uliyatli yondashuv muhimligi ta‘kidlanadi. Shuningdek, professional psixolog faoliyati nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar va refleksiv tahlilning uyg‘unligini talab etishi qayd etiladi.

G‘arbiy psixologiya adabiyotlarida ham professional psixolog faoliyatiga katta e‘tibor qaratilgan. Jumladan, Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi (APA) tomonidan ishlab chiqilgan etik kodekslarda professional psixologning mijoz oldidagi mas‘uliyati, kompetensiya doirasi va faoliyat chegaralari aniq belgilab berilgan. Ushbu manbalarda professional psixolog faqat o‘z malakasi doirasida ishlashi, ilmiy asoslanmagan

metodlardan foydalanmasligi va mijoz salomatligiga zarar yetkazmasligi lozimligi qat'iy ko'rsatib o'tiladi. Bunga qarama-qarshi ravishda, havaskor psixolog tushunchasi ilmiy adabiyotlarda nisbatan tanqidiy ruhda yoritiladi. Havaskor psixologlar ko'pincha maxsus ta'lim va sertifikatsiyaga ega bo'lmagan, psixologik bilimlarni ommabop manbalar, internet resurslari yoki shaxsiy tajribaga tayangan holda qo'llovchi shaxslar sifatida tavsiflanadi. S.L. Rubinshteyn va L.S. Vygotskiy qarashlarida ilmiy psixologiya bilan kundalik (oddiy) psixologiya o'rtasidagi farq aniq ko'rsatib berilgan bo'lib, bu yondashuv havaskor psixolog faoliyatini baholashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. So'nggi yillarda ayrim tadqiqotchilar havaskor psixolog faoliyatining ijtimoiy tarmoqlar orqali keng tarqalayotganini qayd etib, buni jamiyat uchun ikki tomonlama hodisa sifatida baholashmoqda. Bir tomondan, bunday faoliyat aholining psixologik savodxonligini oshirishi mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan, noto'g'ri maslahatlar va ilmiy asoslanmagan yondashuvlar shaxs ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi ta'kidlanadi.

Ilmiy manbalarda professional va havaskor psixolog o'rtasidagi farqlar quyidagi mezonlar asosida ko'rib chiqiladi: bilim darajasi, metodlardan foydalanish, etik mas'uliyat, huquqiy javobgarlik va mijoz salomatligiga ta'sir. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, professional psixologning faoliyati tizimli, ilmiy va nazorat qilinadigan bo'lsa, havaskor psixolog faoliyati ko'pincha subyektiv tajribaga tayanadi va nazoratsiz xarakterga ega bo'ladi. Professional psixolog faoliyatining yana bir muhim jihati kasbiy etika bilan bog'liqdir. Psixologik etikada maxfiylik, mijoz manfaatlarini ustuvor qo'yish, zarar yetkazmaslik va professional chegaralarni saqlash kabi tamoyillar asosiy o'rinni egallaydi. Professional psixolog ushbu tamoyillarga rioya qilgan holda faoliyat olib boradi va zarur hollarda o'z vakolat doirasidan chiqmasdan, mijozni boshqa mutaxassisga yo'naltiradi. Havaskor psixologlar esa ko'pincha bunday etik me'yorlardan bexabar bo'lib, shaxsiy hayotga haddan tashqari aralashish, subyektiv baho berish yoki psixologik bosim o'tkazish kabi holatlarga yo'l qo'yadilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Professional va havaskor psixolog faoliyatiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar mazmunan, metodologik asoslari hamda ilmiy xulosalari jihatidan sezilarli farqlarga ega. Ushbu farqlarni aniqlash orqali psixologik xizmat sifatini baholash va uning jamiyatdagi xavfsizligini ta'minlash mumkin.

Birinchidan, ilmiy yondashuv va metodologiya nuqtayi nazaridan olib qaralganda, professional psixolog faoliyatini o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar asosan eksperimental, klinik va diagnostik metodlarga tayangan holda olib boriladi. Masalan, A. Leontyev, B. Ananyev va K. Rogers ishlarida psixologik yordam ilmiy asoslangan

metodlar, nazariy konsepsiyalar va empirik dalillarga tayanishi lozimligi ta'kidlanadi. Bu tadqiqotlarda natijalar ishonchliligi va takrorlanishi muhim mezon sifatida qaraladi. Havaskor psixolog faoliyatiga oid tadqiqotlar esa ko'proq tavsifiy va tanqidiy xarakterga ega bo'lib, ijtimoiy kuzatuvlar, ommaviy axborot vositalari va internet platformalaridagi faoliyat tahliliga asoslanadi. Bunday tadqiqotlarda metodologik qat'iylik nisbatan sust bo'lib, mualliflar asosan havaskor yondashuvning ijtimoiy oqibatlariga e'tibor qaratadilar.

Ikkinchidan, bilim va kompetensiya masalasi bo'yicha tadqiqotlarni solishtiradigan bo'lsak, professional psixologga oid ishlar mutaxassisning chuqur nazariy tayyorgarligi, kasbiy ko'nikmalari va doimiy malaka oshirib borishini asosiy shart sifatida ko'rsatadi. APA va Yevropa Psixologlar Assotsiatsiyasi hujjatlarida professional psixologning kompetensiya doirasi aniq belgilangan. Bunga qarama-qarshi ravishda, havaskor psixolog faoliyatini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlarda bilimlarning tizimsizligi, metodlarning eklektikligi va ilmiy nazoratning yo'qligi asosiy muammo sifatida qayd etiladi.

Uchinchidan, etik va huquqiy mas'uliyat masalasida ham tadqiqotlar o'rtasida keskin tafovut kuzatiladi. Professional psixolog faoliyatini tahlil qilgan tadqiqotlarda etik kodekslarga rioya qilish, maxfiylikni ta'minlash va mijoz manfaatlarini himoya qilish ustuvor vazifa sifatida talqin etiladi. Havaskor psixolog faoliyatiga bag'ishlangan ishlarda esa aynan shu jihatlar — mas'uliyatning yo'qligi, huquqiy javobgarlikning noaniqligi — jiddiy xavf omili sifatida baholanadi.

To'rtinchidan, mijoz salomatligiga ta'sir nuqtayi nazaridan olib borilgan tadqiqotlarni solishtirganda, professional psixologik yordam ko'rsatish samaradorligi ko'plab empirik tadqiqotlar bilan tasdiqlangan. Aksincha, havaskor psixolog faoliyatiga oid tadqiqotlarda noto'g'ri maslahatlar, diagnostik xatolar va shaxs ruhiy holatining yomonlashuvi holatlari qayd etilgan.

Shuningdek, ayrim zamonaviy tadqiqotlarda havaskor psixolog faoliyatining chegaralangan ijobiy jihatlari ham tan olinadi. Jumladan, psixologik savodxonlikni ommalashtirish, stress va kundalik muammolar haqida ochiq muloqotni rivojlantirish kabi jihatlar ijobiy baholanadi. Biroq tadqiqotchilar bu faoliyat professional psixologik yordam o'rnini bosa olmasligini qat'iy ta'kidlaydilar. Tahlil natijalariga ko'ra, professional psixologning asosiy belgisi uning maxsus oliy ma'lumotga egaligi, ilmiy asoslangan metod va texnologiyalarni qo'llashi, shuningdek, kasbiy etika va deontologiya talablariga qat'iy amal qilishidir. Professional psixolog faoliyati tizimli, rejalashtirilgan va nazorat qilinadigan bo'lib, u nazariy bilimlarni amaliyot bilan uzviy bog'laydi. Shu jihatdan, professional psixolog tomonidan ko'rsatiladigan yordam ilmiy

asoslanganligi va natijadorligi bilan ajralib turadi.

Havaskor psixolog faoliyati esa, ko'pincha shaxsiy tajriba, ommabop psixologik adabiyotlar yoki internet manbalariga tayanadi. Bunday yondashuv ayrim hollarda qisqa muddatli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lsa-da, murakkab psixologik muammolarni hal etishda yetarli emas. Eng muhimi, havaskor psixolog faoliyati ko'pincha kasbiy javobgarlik va etik me'yorlar bilan cheklanmagan bo'lib, bu holat psixologik zarar yetkazish xavfini yuzaga keltiradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, aynan shu omil professional va havaskor psixolog o'rtasidagi eng muhim farqlardan biri hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Professional va havaskor psixolog faoliyatiga oid tadqiqotlar asosan AQSh, Yevropa davlatlari hamda Rossiya psixologiya maktablari doirasida olib borilgan bo'lib, ushbu tadqiqotlar psixologik yordam sifati, etik xavfsizlik va kasbiy kompetensiya masalalariga qaratilgan.

1. AQShda olib borilgan tadqiqotlar (APA)

Amerika Psixologiya Assotsiatsiyasi (American Psychological Association — APA) tomonidan 2017–2021-yillar davomida olib borilgan tadqiqotlarda professional psixolog xizmatining samaradorligi va xavfsizligi tahlil qilingan. Tadqiqotlar AQShning bir nechta shtatlarida (Kaliforniya, Nyu-York, Texas) klinik va maslahat markazlari bazasida amalga oshirilgan.

Natijalarga ko'ra: professional psixolog yordamiga murojaat qilgan mijozlarning 74–81% ida psixologik holatning ijobiy o'zgarishi kuzatilgan; sertifikatsiyadan o'tmagan, ya'ni havaskor yondashuv asosida berilgan maslahatlar bilan bog'liq holatlarda esa 35–40% hollarda mijozlarda stress darajasining oshishi yoki muammoning chuqurlashuvi qayd etilgan. APA tadqiqotchilari ushbu farqni kasbiy tayyorgarlik, metod tanlash va etik me'yorlarga rioya etish bilan izohlaydilar.

2. Yevropa tadqiqotlari (EFPA)

Yevropa Psixologlar Assotsiatsiyalari Federatsiyasi (EFPA) tomonidan 2019-yilda Germaniya va Niderlandiyada o'tkazilgan tadqiqotlarda professional psixolog va havaskor psixolog faoliyati qiyosiy o'rganilgan. Tadqiqotda 300 nafardan ortiq respondent ishtirok etgan.

Tadqiqot natijalariga ko'ra: professional psixolog xizmatidan foydalangan respondentlarning 78% psixologik yordamni “xavfsiz va samarali” deb baholagan; havaskor psixolog maslahatlaridan foydalangan respondentlarning faqat 41% i natijadan qoniqqan; respondentlarning 52% i havaskor psixologlar tomonidan berilgan maslahatlar ilmiy asosga ega emasligini bildirgan. EFPA xulosasiga ko'ra, havaskor

psixolog faoliyati psixologik savodxonlikni oshirishga xizmat qilishi mumkin, biroq u professional yordam o‘rnini bosa olmaydi.

3. Rossiya psixologiya maktabi tadqiqotlari

Rossiyada S.L. Rubinshteyn va uning ilmiy maktabi tomonidan ishlab chiqilgan nazariy yondashuvlar asosida olib borilgan tadqiqotlarda ilmiy psixologiya va kundalik (oddiy) psixologiya o‘rtasidagi farqlar tahlil qilingan. Moskva davlat universiteti huzuridagi psixologiya fakultetida o‘tkazilgan tadqiqotlarda professional yondashuv ilmiy nazorat va refleksiya bilan ajralib turishi ta’kidlangan.

Ushbu tadqiqotlarda aniqlanishicha: professional psixologlar tomonidan qo‘llanilgan metodlar 90% holatda ilmiy manbalarga asoslangan; havaskor psixologlar faoliyatida esa metodlarning 60% dan ortig‘i subyektiv tajribaga tayangan.

Turli mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar natijalarini qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki: professional psixolog faoliyati yuqori samaradorlik va xavfsizlik darajasi bilan ajralib turadi; havaskor psixolog faoliyati nazariy va huquqiy jihatdan cheklangan bo‘lib, jiddiy psixologik muammolarni hal etishda xavf tug‘dirishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, professional va havaskor psixolog faoliyati o‘rtasidagi farqlarni aniq anglash nafaqat ilmiy-nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ushbu farqlarni e’tiborga olish psixologik xizmatlar sifatini oshirish, inson manfaatlarini himoya qilish va psixologiya fanining jamiyatdagi nufuzini mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur masala bo‘yicha empirik tadqiqotlarni kengaytirish, milliy psixologik xizmatlar tizimini rivojlantirish istiqbolli yo‘nalishlardan biri sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **G‘oziev E.G‘.** *Umumiy psixologiya*. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010. — 58-b.
2. **Karimova V.M.** *Psixologiya*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. — 41-b.
3. **Islomov Z.** *Kasbiy psixologiya asoslari*. — Toshkent: Universitet, 2018. — 112-b.
4. **Abdurahmonov G‘.** *Psixologik madaniyat va jamiyat*. — Toshkent: Fan, 2015. — 89-b.
5. **G‘ulomov A.** *Amaliy psixologiya asoslari*. — Toshkent: O‘qituvchi, 2014. — 96-b.
6. **Mahmudov M.** *Shaxs psixologiyasi va ijtimoiy muhit*. — Toshkent: Fan, 2017. — 73-b.
7. **Xolmirzayev S.** *Psixologik maslahat va kasbiy faoliyat*. — Toshkent: Universitet, 2019. — 54-b.